

BETTINA BALÁKA

ČAROBNJAK S COBENZLA

ROMAN

LEYKAM
international

Bettina Balàka
ČAROBNJAK S COBENZLA

LEYKAM international

NAKLADNIK
Leykam international d.o.o., Ilica 42, HR-10000 Zagreb
www.leykam-international.hr

ZA NAKLADNIKA
Jürgen Ehgartner

UREDNIKA
Eugenia Ehgartner

PRIJEVOD S NJEMAČKOGA
Andy Jelčić

LEKTURA I KOREKTURA
Neli Mindoljević

© 2024 Leykam international d.o.o., Zagreb
Nijedan dio ove knjige ne smije se umnožavati,
fotokopirati ni na bilo koji drugi način reproducirati
bez nakladnikova pismenog dopuštenja.

Naslov originala: „Der Zauberer vom Cobenzl”.
© 2023 Haymon Verlag Innsbruck-Wien

Knjiga je objavljena uz financijsku potporu Ministarstva
kulture i medija Republike Hrvatske.

 Bundesministerium
Kunst, Kultur,
öffentlicher Dienst und Sport

Gefördert durch das Bundesministerium Kunst,
Kultur, öffentlicher Dienst und Sport Österreich.

ISBN 978-953-340-186-7

CIP zapis dostupan u računalnom katalogu Nacionalne i
sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem 001225791.

ILUSTRACIJA NA NASLOVNICI
Dvorac Cobenzl © akg-images

FOTOGRAFIJA AUTORICE
© Christopher Mavrič

GRAFIČKO OBLIKOVANJE
Tvrtno Gregurić

TISKARA
Denona d.o.o., Zagreb
Tiskanje dovršeno u travnju 2024.

BETTINA BALÀKA
ČAROBNIJAK S COBENZLA

roman

Preveo s njemačkoga
Andy Jelčić

Zagreb, 2024.

*Izgledalo je kao da svaki list i travka žive vlastitim,
punim i sretnim životom.*

Lav N. Tolstoj

Od. Imenica, m.

Dinamid što prožima sve u prirodi.

U noći s 9. na 10. studenoga 1844. otišli smo do groblja u Grinzingu da bismo zabilježili viđene pojave.

„Hermine,” rekao je otac, „bit će tako mračno da nećemo moći zapisivati. Zbog toga ti moraš biti moj stroj za bilježenje. Sve što se dogodi, sve što čuješ, namirišeš ili vidiš unatoč svekolikoj tami moraš upamtiti da bi to mogla zapisati odmah po povratku.”

Krenuli smo pola sata prije ponoći. U crnom, dugom ogrtaču otac je i sam izgledao kao natprirodna pojava. Visok, mršav, visoka čela i s još višim cilindrom, iz daljine je morao djelovati nelagodno. Tako su barem o njemu govorili ljudi, da ih od njega podilazi jeza, da je možda povezan s mračnim silama i da je pametno triput se prekriziti kad se prolazi pored dvorca Cobenzl.

Gospođica Leopoldine Reichel, ona silno osjetljiva osoba koja je izrazila spremnost da pomogne ocu pri njegovu istraživanju i koju smo dosad održavali budnom kavom i razgovorom, nije nipošto izgledala sablasno. Gospođica Reichel, kći nastavnika francuskoga, tijekom teške bolesti opetovano je patila od katalepsije, što bi je dovelo do iznimne razdražljivosti. Bolest se srećom povukla, ali je osjetljivost ostala. Na mladoj se ženi nije vidjelo da bi imala neke posebne sposobnosti. Djelovala je veselo i naivno, a u načinu njezina odijevanja uvijek bi se mogle pronaći male nespretnosti.

Kola su već čekala pred dvorcem, a naša domaćica Ida Zitterer – gospođica Ida, kako smo je nazivali – pratila

nas je do njih kako bi se uvjerila da smo dobro umotani u krznom podstavljene vreće za grijanje nogu.

„Puno, puno sreće vam želim”, rekla je.

„Ne morate se bojati zbog nas, draga moja”, odvratio je otac.

„Da je strašljivost jedna od mojih osobina, gospodine barune, bila bih za ovu kuću posve nepogodna”, kazala mu je.

Kočijaš je pucnuo bičem, sluge su skočili otraga na papučicu kočije. U rukama su nosili zublje, s obiju strana kočijaševa sjedala gorjele su lanterne. U toj oblačnoj noći bez mjesečine naša su kola djelovala plameno. Konji su frktali, kopita su im tupo udarala o šljunak, kotači su škripali, gospođica Reichel naizmjenice je uzdisala i kikotala se od uzbuđenja. Otac, koji je sjedio pored nje, bio je nadasve dobro raspoložen, a glas mu je grmio: „Nemojte zaboraviti, gospođice Reichel: sve što vam se dogodi, što vidite i čujete, što vam prođe kroz glavu, oblikujte riječima. Htjednete li krenuti ulijevo, recite: Krećem lijevo. Glasno oblikujte zapisnik da Hermine i ja – kako se to lijepo kaže – ne tapkamo u mraku!”

Bilo mi je malo slabo, vjerojatno zato što sam sjedila nasuprot njima, što znači protivno smjeru vožnje, što mi je, posebno pri jurnjavi nizbrdo, sjelo na želudac. Imala sam osjećaj da padam na leđa u dubinu.

Srećom se nismo vozili daleko. Otac je za svoj pokus odabrao groblje najbliže dvorcu Cobenzl, a osim toga imalo je i prednost što je ondje bio velik broj svježih i najsvježijih grobova. Prema njegovoj teoriji, koju je tek valjalo dokazati, na takvima su pojave bile najvidljivije,

jer s vremenom na određen način ishlape. Nakon više godina svjetlost oda iz grobova raspline se poput parfema iz otvorene bočice.

Groblje u Grinzingu tada još nije bilo staro, posvećeno je tek petnaest godina prije. Godine 1829. trgovac suknom Franz Huschka, vitez od Raschitzburga, darovao je parcelu za njega, a već je u siječnju sljedeće godine umro te je pokopan ondje gdje je tako brižno napravio mjesta za umrle. Ljudi su smatrali da je na sebe navukao smrtonosno prokletstvo kada je zemljište oduzeo vilama i vilenjacima i kršćanskim posvećenjem ga za njih učinio nepogodnim za boravak. Otac je pak rekao da je trgovac suknom vjerojatno već bio jako bolestan kada se odlučio to mjesto odrediti kao svoje posljednje počivalište i to povezati s velikodušnim darom selu Grinzingu. Vidjela sam njegov nadgrobni spomenik, bio je od polirana sivog kamena sa zlatnim natpisom i reljefom s obnemoglim anđelom na vrhu. Hoću li ga prepoznati u mraku, pipajući?

Posljednji komad morali smo prijeći pješice. Kola su se zaustavila u šumarku, odakle je put vodio na visoravan s grobljem, tako da su po očevu planu svjetla lanterni i zublji trebala nestati iza brežuljka i ispod krošnji. Imao je pravo. Nakon što smo neko vrijeme hodali, više se nije vidjela nikakva svjetlost. Sipio je sitan snijeg i svjetlucav se skupljao pored puta. Na hladnome zraku brzo mi je postalo bolje, pa sam gurnula ruke duboko u muf. Bio je od medvjedega krzna, navodno od posljednjega medvjeda koji je živio u šumama oko Blanskoga. Blanskoga u Moravskoj, gdje smo živjeli i mi sve dok otac ondje nije

postao nepoželjnim, pa smo se morali preseliti ovamo u blizinu Beča.

Otac je dugim koracima išao naprijed, za njim je nabadala gospođica Reichel s podignutom haljinom, a njezin je svijetli ogrtač bio uporište mojemu pogledu, jer ja sam išla posljednja kako bih spriječila da je izgubimo, s obzirom na to da nam je bila najvažnija. Iako smo mi žene bile znatno mlađe od oca, brzo smo ostale bez daha, jer držati korak s nekim koga tjera istraživački žar ni doslovce ni slikovito rečeno nije bilo lako.

„Ne vratimo li se do izlaska Sunca, potražite nas!” rekao je kočijašu i nasmijao mu se u uplašeno lice. „Bez brige, najgore što se može dogoditi jest da svi troje upadnemo u svježe iskopan grob – ta mrtvi nas neće pojesti!”

Ubrzo smo stigli do ulaza u groblje, nezaključanog, kao što je otac to naložio. Činilo mi se kao da je unutar tih zidina parka mrtvih još tiše, hladnije i mračnije nego vani, no to je po svemu sudeći bila tek sjenka misli koja me obuzela. Otac je gospođici Reichel i meni ponudio svakoj jednu ruku i tako smo se dalje penjali, držeći se jedno za drugo.

Visoravan na kojoj se nalazilo groblje u Grinzingu na dnevnome je svjetlu omogućavalo prekrasan pogled naokolo. Prema sjeveru nalazili su se vinogradi, sočni pašnjaci i pošumljeni vrhovi Gologa gorja (koje uopće nije bilo golo); vidio se čak i djelić našega šumećim drvećem okružena dvorca. Istočno od njega sjajila je bijela crkvice na Leopoldsbergu, čija se stjenovita bočna strana strmo rušila prema Dunavu. Na jugu, u ravnici,

skupila su se sela, zgusnuvši se u predgrađa Beča i gradiće oko njega. Otac je pokazao u tome smjeru i izjavio: „Za moj ukus nije dovoljno mračno!”

Grad unutar utvrda svjetlucao je poput dijamanta u prstenu ili naušnici. Neka od svjetalaca pulsirala su poput zvijezda, druga su se kretala poput kometa. Još su trajala okupljanja, balovi, plesovi pod maskama, ljudi su se zabavljali nakon kazališne ili operne predstave, večerali u ponoć, vozili se kočijama od jedne zabave do druge. U predgrađima je već bilo mračnije, u mjestima s one strane obrambenoga bedema ljudi su uglavnom spavali. Možda je tek ponegdje neka majka bdjela uz bolesno dijete.

„Eno ih!” prošaptala je iznenada gospođica Reichel i pokazala u tamu pred nama. „Svjetla! Crvenkasti plamenovi! Mislim da se miču. Ili ipak ne?”

„Rekao sam vam, draga moja, da ne morate šaptati!” uzviknuo je otac. „Ovdje nemamo posla s plašljivim šumskim životinjicama koje bi mogli rastjerati naši glaso-
sovi. Samo naprijed! Ovo bi mogao biti grob gospođe Plahe, supruge trgovca mašću, koja je umrla pri porodu – netom su je pokopali, prekjučer.”

Gospođica Reichel ispružila je dlanove i odglavinjala u tamu. Nisam ništa vidjela. Nikakva svjetla, nikakve crvenkaste plamčičke. No to se nije ni očekivalo jer jednako kao ni otac nisam imala čak ni nisku osjetljivost. Bili smo upućeni na ono što nam je govorila gospođica Reichel. Izgledala je poput mjesečarke, što je vjerojatno i bila. Nakon teške bolesti ostala je vidjelicom i mjesečarkom.

„Evo ih, tu su”, rekla je gospođica Reichel. „Sad stojim točno pred njima. Prekrasni su. Doista se pomiču. Izgledaju poput plesača. Ili vojnika. Ljuljaju se i koračaju, sve istodobno.”

„Ne, ne, nisu to duhovi, ne pomiču se vlastitom voljom. Vjetar se njima poigrava”, rekao je otac.

„Znam, nisu duhovi...” Glas joj je zvučao neobično, kao da je u transu. „Sad se rastaču u izmaglicu – oh, ondje prijeko također ih ima!”

Nastavili smo teturati. Nevidljivi plamenovi izlazili su iz grobova, plesali, puzali, stupali i raspršivali se. Pamtila sam sve što je gospođica Reichel govorila. Da bi mi se to bolje urezalo u svijest, zamišljala sam slike. Zato sam u određenome smislu i ja vidjela sjajnu izmaglicu koja bi se povremeno pretvarala u plamen, majušan poput vražićka ili ljudske veličine. I upravo onako kako je otac to tražio i kako se to i meni najviše sviđalo, ponašala sam se poput stroja: pamtila sam napomene ne stvarajući o njima mišljenje.

S ocem smo išli smo od groba do groba; on je za dana dobro upamtio raspored i točno znao koji je čiji grob.

„Ovdje bi morala ležati Rosa Matschek, pozlatareva kći, koju je prošle zime odnijela groznica – vidite li ovdje što, gospođice Reichel? Grob je star gotovo godinu dana.” „Ovdje počiva njegova ekscelencija, barun von Treumuth – nadgrobni je kamen visok, sa zabatom, mora da je to taj...” Postavljao je pitanje za pitanjem: „Koliko su visoki plamenovi? Koliko su široki? Koliko zgusnuti? Koliko ih je? Ovo svjetlo ovdje – biste li ga opisali više kao izmaglicu ili kao isparenje? Osjećate li

što? Hladnoću? Mlačnu toplinu? Vrućinu? Pronađite riječi, draga moja, razmislite!”

Iznenada je odjeknuo dug vrisak. Bio je tako glasan u toj tihoj noći da sam pomislila kako ga naša posluga kod kočije nedvojbeno čuje, pa su smjesta krenuli u potragu za nama. Gospođica Reichel spotaknula se i pala na svježi humak. Cviljela je kao da je pala u septičku jamu. Otac joj je pomogao da ustane, a ona je opetovano otresala zemlju sa sebe.

„Upala sam ravno među duhove! Ipak su duhovi, živi su, reagiraju na mene – gospodine barune! Idemo kući. Ovo je užasno!”

„Dakako da svjetla oda reagiraju na vas”, odgovorio je otac umirujući je. „Pokretima izazivate strujanje zraka, upravo onako kako se uobičajeni plamen svijee nagne kad brzo pređete rukom iznad njega.”

Reichel je jecajući odmahнула glavom i stresla haljinu iz koje se nadala navodne duhove otresti kao buhe.

„Gledajte!” uzviknuo je otac. „Točno ono mjesto kamo ste pali – što je sad ondje?”

„Plameni su čuvari ondje kao i prije.”

„Eto! Plameni čuvari! Duhovi bi se vjerojatno mogli maknuti s grobova, zar ne? Mogli bi letjeti naokolo, lutati, ići s nama? A ovo je svjetlo uvijek nad grobovima, jer iz njih isparava! Nastaje zbog raspadanja, stotinu sam vam puta to objašnjavao...”

„Ali ovdje na groblju to je ipak malo drukčije...”

„Ovdje na groblju amonijak s ugljičnom kiselinom, fosforovodik i drugi spojevi koji nastaju raspadanjem razvijaju svjetlo oda. Ondje iza, što tamo vidite?”

„Ništa.”

„Ondje su najstariji grobovi. Svima je barem deset godina. Ondje je truljenje već završilo, kao i vrenje, fosforno svjetlucanje ugasilo se, sve je ishlapjelo, vidite?”

„Rado bih vam vjerovala, gospodine barune, no bio je tako užasan osjećaj pasti u svjetlo oda! Kao da može prodrijeti u mene i napraviti štetu.”

S ulaza u groblje začuli su se uzvici. Doista se kod kola čuo uzvik gospođice Reichel, pa su oba sluge sa zubljamama pošli vidjeti što se događa. Kad su stigli do nas i nakon što smo ih umirili u pogledu naše neozlijeđenosti, otac je jednome od njih uzeo zublju iz ruke. Htio je provjeriti je li imao pravo oko toga koji je koji grob. „Točno!” čulo se kako likuje. „Profesor Seidenglanz – doista!”

Obgrlila sam Reichel oko ramena, drhtala je. Dala sam joj svoj muf. „To je samo svjetlo oda”, rekla sam. „Često ste ga vidjeli.”

„Da, ali na kristalima i magnetima,” odvrtila je, „ne na grobovima.”

„To je isto svjetlo. Ništa posebno. Prirodna reakcija.”

„Životne baklje ljudi popuštaju, no prije no što potpuno ugase iz njihova materijalna tijela još neko vrijeme struji svjetlost duha.” Tako je to otac objasnio prije nego što smo krenuli, a to je možda bilo malo previše ukrašeno. U fantastičnoj opijenosti spoznaje ponekad bi zaboravio da riječ kao što je „fosforovodik” slušatelju daje veću sigurnost od „svjetlosti duha”, iako opisuje istu pojavu. Tako mu se događalo da ono prirodno naizgled gura u

blizinu natprirodnog, iako mu ništa nije bilo manja namjera od toga. Nije imao ništa zajedničko s modernim pomicateljima stolova, prizivateljima astralnih tijela i priređivačima seansi. Bio je čovjek napretka, a ne mode.

Te je noći bio sretan. Posjet groblju bio je pun uspjeh – značajna aktivnost oda na svježim grobovima, postupno manja na starijima i potpuno odsutna na onima posve starima. Upravo onako kako je i predvidio. Kako se moglo i očekivati iz znanstvenoga očišta.

U dvorcu nas je već čekala gospođica Ida s vrućim čajem i likerom, pa je Reichel ubrzo poprimila svoj uobičajeni sabran izgled. Kako se sve više smirivala, rastao joj je ponos što je sudjelovala u tako važnu istraživanju, pa se ispričala za napad praznovjerja. Bajke iz djetinjstva ostave dubok trag, rekla je.

Nakon što je otišla u postelju, sjela sam i sve zapisala: duljinu, širinu, boje, jačinu i obrazac kretanja plamičaka, svijetleće izmaglice i jakog plamena, imena umrlih čija su tijela fermentirala, njihove godine rođenja i smrti.

Bila sam ocu oslonac u svim njegovim pothvatima. U dobi od dvadeset i pet godina još sam bila neudana, brojne zadaće u svojstvu njegove pomoćnice i moja vlastita istraživanja fiziologije biljaka oduzimali su mi previše vremena da bih na balovima debitantica mogla razapinjati mrežu. Vjerojatno je nedostajala i majka koja se brinula o takvim stvarima. Umrula je kad sam upravo napunila šesnaest godina. Ne, tada mi nije bilo do otmjenih večernjih zabava, tuga je bila prevelika, pa sam se zajedno s ocem bacila na posao. Barem je tako

mislio cijeli svijet, a ja sam tu maštariju podržavala i čuvala svoje tajne.

Otac se više nikada nije ženio, iz ljubavi prema majci ili prema poslu, ne znam.

I moja sestra Ottone, tri godine mlađa od mene, još je uvijek bila neudana i živjela je s nama u dvorcu. Nakon večere svirala nam je glasovir, prateći posve pristojno pjevanje gospođice Reichel. Kad su satovi otkucali jedanaest, otišla je u postelju. Bilo je to njezino uobičajeno vrijeme za spavanje. Ionako je bila posve nepogodna za sudjelovanje u očevim pokusima. Mrzila je tamu, bojala je se i spavala s više od jedne noćne svjetiljke u sobi. No svjetlo oda su i oni najosjetljiviji mogli vidjeti jedino u potpunoj tami. Isprva je otac pretpostavljao da je Ottonina nesklonost mraku utemeljena u tome što je osjetljiva i da zbog vatrozida oda izbjegava tamu. No ona je to zaniijekala. Da vidi svjetlo oda, rekla je, ne bi imala potrebe za svjetlošću voštanih svijeća i uljanica.

Samo se naš brat Reinhold Limoleon, sedam godina stariji od mene i deset od Ottone, oženio. Od mladosti je išao očevim stopama, u Berlinu je studirao kemiju i radio kao kemičar u željezari Blansko dok je njome još rukovodio otac. Godine 1839. oženio se Antonijom Isabellom von Hauer, kćerju potpredsjednika dvorske sudske komore, viteza von Hauera. Bila je to velika godina, godina protjerivanja iz Blanskoga. Oca je vrtemberški kralj proglasio barunom i na Svjetskoj izložbi u Parizu javnosti je predstavljena njegova parafinska svijeća. U međuvremenu se Reinhold sa suprugom nastanio u Churu, gdje se posvetio studiju geologije i

ekonomije. I nakon pet godina u tome braku nije bilo djece.

„Od” je jedna od riječi što ih je otac izmislio. Nadao se da će ta riječ dosegnuti svjetsku slavu i biti vječno korištena, kao što je to bilo i s njegovim otkrićem i davanjem naziva parafinu. Nadahnuće mu je bio staronjemački bog Odin, jednako kao što je i „vatrozid” što bi ga od povremeno podignuo, dolazio iz iste mitologije, no manje zato što je otac tako volio Nibelunge, a više zato što je bio sklon svemu poganskome da bi ljutio svećenike. Ime „Odin”, objašnjavao je, dolazi od „Votan”, a to znači „onaj koji prožima sve”, pa tako personificira svugdje prisutno božanstvo. A „Votan” pak vuče korijen od riječi „va” na sanskrtu, koja označava lahor, izdisaj ili isparenje. Tako je tijekom vremena iznašao riječ za izvor što prožima sve. Naime, po očevim riječima, od nije ništa manje nego životna snaga što prožima materijalni svijet. Ona je poput magnetizma polova, povezana sa svime lijevo i desno, plavetnilom i crvenilom, Sjevernim i Južnim polom, ugodnom svježinom i nemlakošću (što je još jedna od očevih umotvorina), srodna toplini i elektricitetu, dinamid je poput njih, a opet samosvojna i nemjerljiva.

Kad se tijela raspadaju, od struji poput smrada, no za razliku duše kakvu je zamislio Bog, on nema individualnost i ne vodi ni gore pravednicima ni dolje grješnicima, nego se ponovno priključuje općoj materiji, poput drugih tvari. Ono očaravajuće u očevoj tezi bilo je: pronašao je potpuno logično objašnjenje za sve priče

o duhovima, i to ne samo za one na groblju; svjetlost oda osjetljivi su mogli vidjeti na mnogim stvarima.

Ponovljivost pokusa bila je ocu važna, pa smo sljedećih tjedana s drugim osjetljivim osobama išli po drugim grobljima. Sad bi ih pripremao bolje, otpočetak bi se koristio nazivima kao što su amonijak s ugljičnom kiselinom, fosforescentnost, razgrađivanje, izboj. Tako se osjetljivi nisu bojali tih pojava, svjesno bi u njih ulazili i rastjerivali ih rukom. Rezultati istraživanja od 9. i 10. studenoga potvrđeni su i precizirani. Jednom smo istodobno krenuli s četvero osjetljivih, u svim su opažajima bili jedinstveni, što je govorilo o njihovoj točnosti. Otac je bio uvjeren da se jednom zauvijek može riješiti svih priča o sablastima, čim objavi rezultate. Može ih postaviti na sigurne osnove, a da ne diskreditira iskustva poslovično poznatih pojedinih osoba kao što su „bake” i „tete”, koje su vidjele kako duhovi lebde nad grobovima.

Svejedno su ti noćni posjeti grobljima shvaćeni potpuno pogrešno. Gundanje i govorkanja oko oca postali su glasnijima i on, nekadašnji cijenjeni barun Carl Ludwig von Reichenbach, u narodnome je vjerovanju i sam potonuo na razinu onih koji vide sablasti. I meni je ostala buba u uhu koju mi je usput onamo ubacio jedan mladić. Carl Schuh, fizičar iz Münchena koji se bavio dagerotipijom i povremeno nam bio gost, jednom mi je rekao: „Što ako Vaš gospodin otac samo jedno praznovjerje zamjenjuje drugim?”

Baba Jaga. Imenica, vlastito ime.

Stara vještica željeznih zuba koja živi
u kolibi na kokošjim nogama.

Kad ih više nema, ostaju u nama, a kad ostanu, promijene se: najtajnovitija mjesta iz djetinjstva koja nas vode kroz tijek i vir odrastanja; na njih poslije pomišljamo vrlo rijetko, iako su nas povezala sa svijetom. To su mjesta koja smo više udahnuli nego vidjeli, jer ondje djeluje zrak što pruža osjećaj skrovitosti i osjećaj da ondje žive dobronamjerni, vedri ljudi. Nekima je to dječja soba sa suncem obasjanim daščanim podom ili mamina toaletna prostorija s mirisom ljubičica ili pak kuhinja gdje se smije sjediti i sve promatrati, a od kuharice se dobiva vruća čokolada. Najčešće su međutim ta mjesta u prirodi.

Mojoj sestrici Ottone i meni bila je to zarasla livada s gljivama, gdje se danas nalazi tvornička hala.

U prirodi su dobre sile uglavnom vile, djeci naglašeno odgojenoj u vjeri anđeli. U tami gljive počinju svijetliti, bude se lica u kvrgama na drveću. Iz tišine se izdvaja kikot, tiha pjesma. Ono najmanje postaje velikim, velikom sitnim, ljudska mjera posebnim slučajem.

Ponekad bi s nama bio i brat Reinhold, pokušavajući nas uplašiti pripovijestima o zločestim duhićima, no bio je toliko stariji od nas i toliko iznad svega da se u takve stvari nije upuštao.

Kavaliri vila potonuli su vitezovi, dok su anđeli bespolni i igraju se sa životinjama. Vilin se konjic smanjuje i iskazuje spremnost da na svadbi patuljaka jednoj dami

posluži kao ukras na šeširu, no već prije svečana objeda postane mu dosadno, pa odleti, pritom se povećavši.

Za mene su najvažniji bili izdanci i čvorići livadnoga bilja, za Ottone je to bila glazba. Možda je baš ona pjevušila, možda smo to bile i obje, dvoglasno. Stari nastavnik glazbe Sykora naučio nas je harmoniji. Klizale bi po tonovima ovamo i onamo kao po ledu, tražile, tražile i iznenada stigle na pravi trag, sve bi se poklopilo, kao da se sladoled od lavande topi na jeziku.

Znala sam da Ottone vara, da namjerno pušta da joj glas klizne na susjedni ton da bi se onda s užitkom učvrstio na razmaku od terce ili kvinte prema mojemu glasu. U ono doba nisu joj još otkrili apsolutni sluh, nego su je, poput sve djece, smatrali glupom. Nismo bile poput običnih sestara, nego više nalik blizankama, spojene zajedničkim tijekom misli, iako smo se poslije udaljile. Ottone je postala obožavanom pijanisticom i u nekome trenutku počela izgledati starijom no što jest i starijom od mene. Neupućenima gotovo nevidljiv ožiljak na obrazu stalno me podsjećao kako smo se odvojile jedna od druge.

To što ljudi koji vole glazbu pri svoj žudnji za slobodom često naginju urednosti možda je povezano sa strogoćom struktura na kojima se temelje očaravajuće melodije. Crni uvojci odrasle Ottone bili su načinjeni uvijačem, njezine su haljine za starije gospođe bile poravnane vrućim glačalom, bilo je to kao da je stalnom primjenom vrućine postala vrlo hladna. Sjedila je poput portreta s dostojanstveno napuhnutim rukavima, nabori na haljini bili su joj dekorativno posloženi, geste,

smiješak i nagnutost glave dobro odmjereni, opći joj je izgled u svakom pokretu bio dopadljiv poput mačjega. Kad bi hodala, plesala, jahala, govorila ili čitala, bila bi savršena dama i jedino kad bi sjela za glasovir izgubila bi to držanje, postala bi netko drugi, divlje stvorenje nepokolebljivo u svojim nakanama. Dok bi svirala, iz nje bi izbijala duboka strast, poznavanje ekstaze. Valjalo ju je zauzdati jednoličnošću tehničkih vježbi i rigidnošću tijeka dana. Tko može proizvesti napetost uza zadržan dah tako što sitan djelić sekunde oklijeva prije nego što udari očekivani ton, mora biti upoznat s podjelom vremena poput satnoga mehanizma. No kakav je divlji duh doista spavao u Ottone, poput cvjetne lukovice u uređenoj gredici, to će nas još sve iznenaditi.

Razlog zbog kojega smo se mogle igrati na tome usamljenom mjestu bio je taj što se naša dadilja Agathe ondje sastajala s jednim tajanstvenim gospodinom o kojemu nismo znale ništa i koji osim što bi nas pozdravio s nama gotovo uopće nije razgovarao. Dala bi da se upregnu konji, jer „Djeca moraju na svjež zrak!” i kroz gradić Blansko odvezli bismo se dolje do rijeke Svitave. Zapravo je i ta rijeka bila tek rječica, divlja, ali ne i moćna i snažna; bila je neopasna, nad njom je u proljeće visjelo cvijeće, a u jesen bobice. Uz rijeku su se uzdizale vapnenačke stijene kojima je moj dječji pogled dodavao stari dvorac. Činilo mi se da prema navodnim ruševinama točno raspoznajem njegov nekadašnji oblik. Preko grubo istesana drvenog mosta, preko kojega su tjerali i koze na pašu, stigli smo do svoje livade.

Pod hrastom bi Agathe raširila prostirku za piknik i dala nam kolača, svježega i kandiranog voća, limunadu ili zaslađeno mlijeko.

„Hajde, djeco,” rekla bi onda, „berite cvijeće, lovite leptire, istražujte prirodu!” I mi bismo otrčale. Kad bismo se povremeno vratile do prostirke da se malo okrijepimo, na njoj bi ležali Agathe i rečeni gospodin, razgovarali uz mnogo smijeha i pili vino. Ruke bi im se uvijek nečim igrale, Agathine vrpčama kape, uvojkom, prstenom ili parom trešanja, a muškarčeve travkom, šalom ili rezbarenim drškom od bjelokosti na štapu, izrađenim u obliku veprove glave. Ponekad bi mu se ruke usputno približile Agathinima, no ona bi ih kratko prije dodira povukla. Barem u nazočnosti nas djece. Na putu kući ponekad bi rekla da se možda uskoro sprema vjenčanje.

„Oh, i tada bih vas morala napustiti, draga djeco!” uzviknula bi, pritisnula nas uza se i gotovo se rasplakala. No do vjenčanja nikada nije došlo, ni s tim gospodinom, a ni s ijednim drugim, mi smo odrasle, Agathe je prešla u drugu kuću i ostala dadiljom.

Otac je osobno dao iskrčiti našu vilinsku zemlju da bi na njoj izgradio novu lijevaonicu željezare Blansko s visokom peći. Bilo je to doba stalnoga napretka, njegovo najsretnije doba kad su njegovi izumi donijeli revoluciju u lijevanje željeza, pa je ubrzo cijelo carstvo iz Blanskoga naručivalo stupove, stubišne ograde i statue. Svitava, na čijoj se obali nalazilo naše igralište, bila je potrebna za splavi, pogon, hlađenje i paru, tako da je

cijelom njezinom duljinom, do duboko u krševite klan-
ce, postojao i nastajao lanac pogona.

Otac nije znao ništa o tome da smo plakale dok su radnici pijucima raskopavali zemljište, sjekirama rušili čvornate cerove i kolima utiskivali široke, ogoljele crte u cvjetnu livadu; kad se naposljetku sve pretvorilo u prašni šljunak, u izravnani navoz koji je pržilo Sunce; kad su podignuli temelje i počeli slagati opeku na opeku, pritom stalno jednakim pokretom skupljajući zidarskom lopaticom žbuku što curi između njih. Ručni zglobov najjačega zidara pritom s pokretao elegantno poput draguljareva. Bio je kolovoz i radnici su prljavim rupčićima brisali znoj s lica. Skidali su kape, brisali glave i vraćali kape na njih. Pritom ne bi vadili lulu iz usta. Radnici su stalno povlačili dim iz lula, čak i kad bi stajali neposredno uz visoku peć i rastaljeno željezo. Bez obzira na to koliko vruće naokolo bilo, povlačili bi dimove svoje male žeravice. Iz nje je dolazio čarobni dim, eliksir života koji im je davao potrebnu snagu, tako je to moralo biti. U tvornicama su radili i djeca i žene, a oni nisu imali eliksir života.

Dok su zidovi rasli i uzdignuo se visoki dimnjak, glave i ruke radnika postale su prvo crvenima, a onda smeđima. Ponekad bismo im smjele donijeti neko osvježanje, vino razrijeđeno ledeno hladnom izvorskom vodom. Iako ondje više nije čekao gospodin sa štapom s veprovom glavom, Agathe je s nama spremno išla na te vožnje. Preko rijeke je izgrađen čvršći i širi most. Ottone i ja bismo zajedno donijele košaru s vrčem i zemljanim čašama. Bila je teška, a nismo smjele proliti

ni kap. Muškarci su izvadili lule iz usta. Dok su ulijevali piće u sebe, pokušavala sam naslutiti gdje su vile i potonuli vitezovi, orkestri cvrčaka i svjetleće gljive, gnijezda šljuka i sela s patuljcima, vještice i vražići, pokretni grmovi, stijene s licima u mahovini, kućice puževa i labirinti od grmolikih ruža. Bila sam sigurna da su propali u zemlju, duboko, duboko dolje gdje su i dalje postojali u hladnim, svjetlucavim špiljama, a pritom su im nedostajali Sunce, zvijezde i Mjesec. Poslije sam često godinama zaboravljala taj tajanstveni svijet, izguran iz sadašnjosti nužnostima napretka, no sigurna sam da će zasjati u trenutku moje smrti.

Onako kao što smo Ottone i ja otišle od vila i čuda potonulih u carstvo podzemnih bogova, tako je, ponekad pomislim, otac otišao u suprotnu smjeru, od znanosti prema čarobnjaštvu, tako što je mnogo godina poslije u dvorcu Cobenzl tri i pol metra pod zemljom uredio svoju mračnu komoru da bi zbunjeni i bolesni ondje mogli gledati svjetlosne pojave. Iako je čovjek uvijek nastrojen znanstveno, čak i kad se bavi čarobnjaštvom, pa strogo razlikuje vilenjake i đavolke, poludnicu i vodenjaka, irske sablasti i babu Jagu i već ovisno o načinu života i fizionomiji gura ih u sustav, razlika je upala u oči ponajprije onima kojima se činilo važnim to što sami još nikada nisu vidjeli babu Jagu, na što bi im otac objasnio: „Niste vidjeli ni zvuk ni magnetizam, ali ipak znate da postoje. Svijet je isprepleten i prožet nevidljivim silama, konstruirat će se aparati kojima će ih se sve moći mjeriti.”

Otac je znao da uz čarobnjaštvo idu riječi, formule i fantastična terminologija. Riječima je moguće upisati se u vječnost, svejedno je li ih čovjek izmislio sam ili su izvedene iz vlastita imena, nitko nikada neće zaboraviti što je parafin ili dagerotipija. Da bi se ljude u nešto uvjerilo, mora im se ponuditi jezični krajolik, to vrijedi kako za znanost, tako i za vjeru. Gdje se postave oznake za nešto, vide se već i stvari uz njih. Izrastaju iz neodređena ništavila i iznenada su tu, može se ići od jednog do drugog, onako kao što u botaničkome vrtu kartice s nazivima razlikuju biljke, a putokazi vode od jedne skupine do druge. To je razlika u odnosu i veliki neistraženi kaos u koji je svaka životinja već upisala svoje tragove i mirise te sagradila gnijezda. Parafin, kreozot. Pitakal, picamar, eupion, kamacit, tenit, plesit i od, očevi su nazivi. No on je bio mnogo više od običnoga tvorca riječi, zapravo je bio pjesnik. Onoga tko je čitao njegove radove nije trijezni duh znanosti vodio uobičajenim putovima, nego bi ga oni oduševili, pružili mu užitak i naveli na maštanje. Poezija je iz njegovih napisa svjetlucala poput oda u kristalu. Otac je nakon prese-ljenja iz Moravske u Beč sve više osobnome razgovoru pretpostavljao ne samo pisanje, nego i čitanje. Čitanje, rekao je, to je razgovor s nekim tko je kovitlac svojega svijeta misli strukturirao barem donekle probavljivo.

Kukac. Imenica, m.

Člankonožac sa šest nogu, insekt.

Otac, majka i Reinhold rođeni su u Stuttgartu, ja u badenskome Hausachu gdje je otac podignuo svoje prve peći za proizvodnju drvenog ugljena, a Ottone je došla na svijet u dvorcu Blansko. Taj nam je dvorac na raspolaganje stavio knez iz stare grofovske obitelji, Hugo Franz od Salm-Reifferscheidt-Krautheima nakon što je oca imenovao glavnim upraviteljem svojih tvornica. U rujnu 1821. stigli smo u Blansko, a u listopadu iduće godine rođena je Ottone. Dakako da se ne sjećam selidbe ili svojega života prije toga, za mene je sve počelo u Moravskoj. Krajolik u kojemu se nalazi Blansko naziva se i Moravskim kršem, vjerojatno zato što je živopisan i pun vodopada, nazubljenih stijena i ruševina zamaka, iako se visina bregova ne može mjeriti s Alpama. U svakome slučaju divljiji je i brdovitiji od idilično valovita Kahlengebirge. Postoje ponori u koje nestaju potoci da bi nastavili teći pod zemljom i onda se na neočekivanu mjestu ponovno pojavili na površini, duboke vrtače i šupljikave stijene oblikovane vremenskim prilikama, crvotočine, divovske koprive i reserpine koje zmijastim korijenjem drže ravnotežu nad ponorima.

Otac je obožavao špilje Moravskoga krša, bile su idealan teren za njegovu želju da istraži materijalni svijet, upravo onako kako su ga fascinirali i meteoriti koje je smatrao gostima svemira. Ući duboko u zemlju, ukloniti opasnost, donijeti svjetlo u tamu, uspoređivati kamenje i metale svemira s onima u dubinama, to ga

je ispunjavalo strašću. Sve je bilo novo! Ili ipak ne sve, jer u nekim su špiljama već bili drugi, gole i prazne stajale su vapnenačke kupole, njihovo svjetlucavo bjelilo bilo je zacrnjeno čađom, a u starim zabilješkama bilo je opisa u kojima stoji da su prekrasni nataloženi oblici odneseni već prije stotinu godina da bi se njima opremila nedaleka umjetna špilja nekoga grofa. Koliko god da je otac sam skupljao, iskapao i odvaljivao kamen i koliko god su knjižnica, laboratorij i svaka prostorija bilo kojega od naših dvoraca bili muzej i odaja čudesa, toliko ga je ljutilo kad bi ga netko pretekao. Na šteti koju bi prouzročili drugi mogao je bolje raspoznati onu koju je činio sam, a ta mu se činila boljom, jer je smatrao da uvijek spašava stvari i znanstveno ih čuva i pohranjuje. Također nije vidio nikakav drugi put da dođe do jasnoga uvida u nataložene slojeve nego da ih raskopa ne bi li istražio stijenje pod njima, pa je koristio čak i barut. Šteta, ali kako bi se inače saznalo da je posve duboko dolje nanos sivoga pješčenjaka?

Sreća čovjeka koji stoji na mjestu gdje još nitko nije stajao prije njega – gdje je ona moguća? Na dalekim otocima, u unutrašnjosti vulkana, duboko na dnu mora, na najvišim planinskim vrhuncima. Kako je uništena i oskrnavljena pećina u kojoj čovjek već desetljećima udara alatima, začađuje, kopa i ostavlja otpatke u usporedbi s nekom gdje ulazimo u tajnu netaknute zemlje. I svejedno onda sami odbijamo komade, čađimo i kopamo, sljedećemu namjerniku kvareći doživljaj i stvarajući ogorčenje, dok će onaj iza njega već biti turist. Kako grozno mora biti kad se nakon višemjesečnih odricanja

dosegne Južni pol, gdje onda naidemo na tuđu zastavu! To je natjecanje sa svim ostalim ljudima u tome tko će prvi ući i prvi nešto otkriti, ili u najmanju ruku s onima iz civiliziranoga svijeta, jer navodno su već mnogo toga istražili divljaci iz drugih zemalja, što međutim u našoj znanosti ne vrijedi. Ni Tahiti, otok gdje se otac kao mladić nadao da će s prijateljima moći utemeljiti koloniju i uzgojiti plantažu indiga, ne bi li ondje živio u slobodi, više nije bio nenaseljen i čak je imao i kralja koji je naposljetku izgubio slobodu jer su mu je oduzeli drugi Europljani u potrazi za svojom slobodom.

I brojne moravske špilje otkrivene su bezbroj puta, u magli davne prošlosti ljudi su već u njih prodrli, ostavljajući nam svoje kosti ili nakit. Prvi smo vjerojatno samo na najtajnijim, najdubljim i najnedostupnijim mjestima kamo više ne dolaze ni šišmiši i samo još kukci bez očiju pipkaju kroz mrak, gdje snop iz svjetiljke na zidu naličuje Božjemu pogledu koji ujutro sedmoga dana prelazi preko još nikada viđena postanka. Opčinjenost takvim trenutcima mogla bi se po svemu sudeći usporediti i s onom povodom spuštanja na Mjesec, kad bi tako nešto ikada postalo mogućim, i pritom se pitamo je li čovjek opčinjen svijetom što diše prema njemu tako ispražnjen od ljudi, a sada ga naseljavamo, ili samim sobom zato što je ušao u tajnu prije no što je netko drugi liši čarolije i normalizira. Svakome rudaru taj je osjećaj poznat – odnosno barem bismo mislili da jest – kada prvi na čelu skupine pijukom otvara hodnik i centimetar po centimetar stupa na novo tlo. No možda rudar osjeća nešto

posve drugo, hladnoću i vlagu, glad i strah. Možda ga bole mišići, peku ga oči, probada ga u plućima, možda pozorno njuška naokolo ne šire li se odnekuda otrovna isparenja. Ponekad je strahopoštovanje prema prirodi luksuz, ponekad i dar što ga dobiva i onaj najjadniji.

Formacije stijena i njihovi otvori imali su znakovita, često zastrašujuća imena; postojala je Vitezova, Razbojnička i Vučja špilja, Vražji most, Krvnikova jama, Mrtvačka, Svinjska i Kravlja pećina. Zemljopisne karte podzemlja obuhvaćale su svjetlosnu, orkestralnu i stazu kostiju, špilju u obliku školjke, pećinu od škri-ljastih kristala i pigmentiranu pećinu. Ponekad je sve jednostavno. U Kravljju pećinu vjerojatno su smještali krave. Pigment je bio boje šišmiševa guana i zahvaljujući zasićenoj tamnosmeđoj izgledao je poput zemlje prošarane tvrdim pokrildem kukaca. No što se dogodilo u Pomajčinu usjeku? A što u Ništavoj špilji? Ili je to ipak bila Prištava špilja? Čovjek bi smjesta zamišljao razne priče, pred očima imao slike, cijeli je Moravski krš bio roman, a bezbrojne pronađene kosti, ljudske i od golemih životinja, također su tomu doprinosile. Mnoge su priče bile istinite, mnoge legende i sage, tko tu može povući crtu razdvajanja? Je li ognjište pred nama staro dvije tisuće godina ili je od jučer? Jesu li ga načinili ljudi ili gnomi?

Naposljedku smo naišli na Katarininu špilju koja je davala nade – Katarina je bila svetica, vila ili velikodušna kneginja koja je ovdje učinila čuda i mnogo dobra. No okolni stanovnici pripovijedali su drukčiju priču.